

4. Egidija Laumenskaitė apie prekybos poveikį LDK visuomenės raidai XVI amžiuje

XVI amžius Lietuvai buvo dramatiškas ne tik politinio posūkio, bet ir ūkio reformų bei socialinių santykių metamorfozės metas. XVI a. viduryje dėl Vakarų Europos miestuose išaugusio maisto produktų poreikio atsirado galimybė gerokai padidinti žemės ūkio produkcijos eksportą. Bajorus tai sudomino ne mažiau negu miesto pirklius. Prekinio ūkio plėtra visur aštrino socialinius prieštaravimus. Tačiau šio proceso rezultatai atskirose šalyse buvo skirtingi. Tokiose Vakarų Europos šalyse kaip Anglija, Prancūzija, Nyderlandai dėl prekinio ūkio plėtojimosi buvo galutinai pereita prie piniginės rentos bei panaikinta baudžiavinė priklausomybė, tuo tarpu Rytų Europos šalyse, taip pat ir Lietuvoje, dėl to kilo nauja, esminė valstiečių įbaudžiavinimo banga.

Stiprindami savo politines pozicijas, bajorai kartu skubėjo įtvirtinti ekonominę pergalę, kaip aiškiai matyti iš Lietuvos Statuto. Jau 1566 m. Statute bajorai atleisti nuo visų mokesčių. Plačiausiai privilegijos atsispindi 1588 m. Statute: bajorai atleisti nuo maito, tiltų ir kelių mokesčių, gali laisvai išvežti savo prekes į užsienį, taip pat laisvai įsivežti užsienines prekes, skirtas asmeniniam vartojimui. Įrodyti, jog išvežamos prekės yra savo gamybos, o įvežamos skirtos asmeniniam vartojimui, pakanka priesaikos (I sk., 30 str.). Tokių sąlygų turtėti neturėjo joks Vakarų Europos socialinis sluoksnis. LDK bajorai pasisavino funkcijas, nebūdingas tipiškams dvarininkams, ir plėtė ekonominę laisvę bei hegemoniją, stiprindami apribojimus visiems kitiems visuomenės sluoksniams. Pagal I Lietuvos Statutą miestiečiai naudojami lygiomis paveldėjimo teisėmis su bajorais (III sk., 7, 9 str.), o II ir III Statute miestiečiai atskirti nuo bajorų ir priskirti prastajam, neprivilegiuotam luomui. Pagal III Lietuvos Statutą miestiečių dirbama žemė laikoma nebe jų, o pono nuosavybe, tuo tarpu bajorui savo tėvonijoje suteikta teisė kurti miestą (II sk., 29 str.).

Palankios sąlygos formuotis stambių pirklių ir miestiečių luomui XVI a. pirmoje pusėje jau buvo pakirstos ančiau antroje pusėje. Miestiečių ir valstiečių mokesčiai bei prievolės nuolat augo, o didesnių asmeninių teisių bei ūkininkavimo laisvės nesuteikta. Bajorų privilegijos be maitų išvežti ir įsivežti prekes, jų teisė vidaus rinkoje reguliuoti pirklių ir amatininkų prekių kainas pastebimai smukdė vietinę rinką, stabdė miestų ekonominį augimą.

Galima sakyti, kad XVI a. bajorai nuolat kovojo dėl grūdų prekybos monopolizavimo, o aštuntame dešimtmetyje jau išveždavo 3 kartus daugiau grūdų negu miestiečiai. Pamažu bajorai sutelkė visą prekybą grūdais į savo rankas. Taip jie tapo ne tik grūdų gamintojais, bet ir stambiais prekybininkais, parduodančiais savo ir valstiečių grūdus. Tuo tarpu iš užsienio bajorai gausiai įveždavo pramonės gaminių, ypač prabangos prekių, vis labiau plėsdami savo asmeninį vartojimą.

Egidija Laumenskaitė, „Prekyba“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, [sudarė Vytautas Ališauskas... [et al.]], Vilnius: Aidai, 2001, p. 514–516.